

“Bu mülke gazeteler fena hizmet etmedi” Malî Kriz Günlerinde *İbret* Gözünden Babîâli, Osmanlı Halkı ve Avrupa Emperyalizmi*

Gül KARAGÖZ-KIZILCA**

I. Giriş

Bu yazıda, ilk Osmanlı özel gazetelerinden olan *İbret*'in, 19. yüzyılda yaşanan mâlî ve ekonomik kriz günlerinde, Osmanlı halkının sorunlarını ele alma biçimi ile bu sorunların kaynağı olarak tanımlanan Babîâli ve Avrupa emperyalizmini sorunlaştırışı üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.yüzyılın ikinci yarısında yayımlanan ilk özel gazeteler¹ yaygın bir kitle iletişim aracı olarak belirmedi. İmparatorluğun eğitim ve sosyal yapısından doğan sınırlılıklar, örneğin okuma yazma oranının

* Bu yazı Profesör Donald Quataert ve Profesör Rıfa'at Ali Abou-El-Haj danışmanlığında Binghamton Üniversitesi'nde yazılan “Voicing the Interests of the Public?” Contestation, Negotiation, and the Emergence of Ottoman Language Newspapers during the Financial Crises of the Ottoman Empire, 1862-1875.” başlıklı doktora tezinden alınmıştır.

Başlığın ilk cümlesi Namık Kemal'den alıntıdır. B. M [Namık Kemal], “Türkçe Matbuat”, *İbret*, 16 Zilkade 1289 (16 Ocak 1873), No:94. Namık Kemal, *İbret* gazetesinde yayımlanan yazılarını kendi ismi olan Kemal ile imzaladığı gibi, gazetenin görüşünü paylaştığı yazılarında Baş Muharir'in kısaltması olan B.M'yi kullanmıştır.

** Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi / karagoz@media.ankara.edu.tr

¹ Burada özel gazete ile kastedilen, devlet tarafından çıkarılmayan ya da herhangi bir şekilde devlet sübvansiyonu almayı reddeden gazetelerdir ki bunlar arasında o dönemde yayımlanan *Tasvir-i Eşkâr*, *İbret* ve *İstikbâl* gibi gazeteler bulunmaktadır. Tarih yazımında ilk özel gazete olarak kabul edilen Agâh Efendi'nin yayımladığı *Tercüman-ı Ahvâl* ise devletten aldığı yardım nedeniyle bu listeye tarafımızca dahil edilmemektedir.

düşüklüğü; altyapı ve teknoloji ile ilgili yoksunluklar, örneğin gazetelerin karayolları ve demiryolları altyapısının az gelişmişliği nedeniyle imparatorluğun çeşitli bölgelerine dağıtılmasındaki zorluklar, imparatorluk için henüz yeni olan bu iletişim aracının -gazetenin- gerçek bir kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkmasını imkansız hale getirmediyse bile zorlaştırdı. Yine de, kahvehane, pazar yerleri, ev toplantıları, meydanlar gibi kamusal alanlardaki ortak okuma pratikleri nedeniyle,² ilk Osmanlı gazeteleri, varlıklı bürokratlardan şehirli alt sınıflara ve hatta -en azından gazete editörlerinin iddialarına göre- köylülere kadar çeşitli gruplardan okuyucuya ulaşabilen basılı materyallerden biri olarak 19. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki yerini aldı. Hatta yüzyıl boyunca imparatorlukta süregiden ve giderek derinleşen politik ve ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı toplumsal, siyasal ve ekonomik rahatsızlıkların dile getirilmesinde, hükümetlerin meşruiyetinin sorgulanmasında ve hatta bu sorunlarla ilgili olarak hükümete kamuoyu önünde yeni sorumluluklar yüklenmesinde³, özel gazeteler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, en önemli basılı form haline geldi. Dahası özel gazeteler, yine aynı dönemde, Avrupa emperyalizmine karşı duruşun dile getirildiği alanlardan biri olarak ortaya çıktı. Ancak Osmanlı tarihçileri, 1908 yılından önce basılmış gazeteleri, içeriklerinin sınırlılığı ve dillerinin ağırlığı nedeniyle ve yalnızca kısıtlı sayıdaki ve seçkin olduğu düşünülen okuyucuya ulaştıkları varsayımından hareketle, Osmanlı halkının seslerini duyuramayan kesimleri için olası iletişim araçlarından biri olarak kabul etmemektedirler. Dolayısıyla, 1908 yılından önce basılmış gazeteler, Osmanlı muhalif kültürünün bir parçası olarak da değerlendirilmemektedir.⁴ Aslında basılı bilginin gelişmesi ve gazeteler aracılığıyla yayılması, kamuoyu ve kamunun hakları kavramlarının dolaşıma sokulmasını kolaylaştıran Osmanlı muhalif politika kültürünün kurulmasında iki önemli aşamadır.

İlk Osmanlı özel gazeteleri, finansal ve ekonomik kriz günlerinde, devletin halkına karşı finansal ve ekonomik sorumluluklarının tartışıldığı ve bu hakların

² Ahmet Emin Yalman, kendi tanıklıklarına dayanarak Osmanlı basını üzerine yazılmış ilk doktora tezinde, kahvehanelerde ve akşam toplantılarında gazetelerin nasıl sesli okunduğunu anlatır. Bkz, *The Development of Modern Turkey as Measured by its Press* (New York: Colombia University, 1914), 47. Cengiz Kırılı, Osmanlı arşivinde bulunan 19. yüzyılın ilk yarısına ait hafife jurnallerini kullanarak okur-yazar kişilerin nasıl devletin gazetesi olan *Takvimi Vekayî*'yi kahvehanelerde okuduklarını göstermiştir. Kırılı, kahvehanelerde şekillenen "sözel bilgi ağları" ile haberin yayıldığını iddia etmiştir. Cengiz Kırılı, "The struggle over space: coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845" (Basılmamış doktora tezi, State University of New York at Binghamton, 2000), 237. Okuma biçimleri ile ilgili yeni bir çalışma için bkz, Tülün Değirmenci, "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Gözlemler", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 13, Güz (2011):7-43.

³ Bu konuda bkz, Gül Karagöz-Kızılca, "Voicing the Interests of the Public?" Contestation, Negotiation, and the Emergence of Ottoman Language Newspapers during the Financial Crises of the Ottoman Empire, 1862-1875." (Basılmamış doktora tezi, State University of New York at Binghamton, 2011), bölüm II ve III.

⁴ Örneğin, Osmanlı gazeteleri üzerine çok sayıda çalışması bulunan Orhan Koloğlu 1908 devrimini Osmanlı basınının ve kamuoyunun gelişip serpilmesinde başlangıç noktası olarak ele alır. Bkz, Orhan Koloğlu, *1908 Basın Patlaması* (İstanbul: Bas-Haş, 2005).

meşrulaştırıldığı önemli birer alan olarak belirtiler. *İbret* bunlardan biridir. Bu makalede, *İbret*'in çeşitli yazılarına odaklanarak, söz konusu yazılarda, halkın ve daha da önemlisi halkın yoksul kesimlerinin sorunlarının dile getirilip getirilmediği konusu ele alınacaktır. Böylece, 1908 devrimi öncesinde sınırlı sayıda okuyucuya ulaştığı düşünülen Osmanlı gazetelerinin de, belki ağır olarak işleyen bir süreçte ama tutarlı bir biçimde nasıl alt sınıfların günlük hayatlarına dair sorunlarının görünürlük kazanmasına katkıda bulduklarına dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Söz konusu edilen görünürlük hem hükümet politikalarının hem de Avrupa emperyalizminin güçlü bir eleştirisi üzerinden kurulmuştur. Bu eleştirilerde, Osmanlı ya da Avrupa devletleri gibi muğlak aktörler yerine doğrudan Osmanlı hükümeti ve Avrupalı tüccarlar ve onların Osmanlı'daki ortakları olarak algılanan bankerler gibi toplumsal gruplar seçilmiştir. İlk gazeteler arasında *İbret*'in seçilmesinin nedeni, hükümete karşı güçlü bir biçimde sesini yükseltmekten çekinmeyen Osmanlı muhalifleri tarafından çıkarılması ve zamanının en çok satan gazetesi olmasıdır.⁵

II. *İbret* ve Halk Adına Malî Sorumlu Arayışı

İbret, Namık Kemal ve arkadaşları Nuri, Reşad ve Ebüzziya Tevfik tarafından Mayıs 1872'de basılmaya başlandı.⁶ Haftada beş defa çıkartılan gazete açıkça hükümet politikalarını eleştirmekten çekinmedi ve belki de bu nedenle, kendinden önce basılan gazetelerden ve çağdaşlarından daha fazla bir okuyucu ilgisiyle karşılaştı. İmparatorluğun entelektüelleri *İbret* için önemli bir okuyucu kitlesi oluştururken, tirajı kısa sürede 24.000 kopyaya ulaşan gazetenin popülerliği Osmanlı halkı arasında da yayıldı.⁷ *İbret* editörlerinin 1872 yılı boyunca haber ve makalelerinde kullandığı retorikle ve hepsinden önemlisi çeşitli mesleki ve toplumsal gruplara seslenmeleriyle birlikte, *Tasvir-i Efkâr*'ın öncülüğünü yaptığı halk ve devletin halka karşı sorumluluğu gibi kavramlar daha somut bir temel kazandı. Kendisine seslenen ve kendisinden bahsedilen toplumsal ve

⁵ 19. yüzyılda basılan Osmanlı gazetelerinin tirajlarına dair bilgilerimiz anılarla ve dönem içerisinde yazan gazetecilerin anlattıklarıyla sınırlıdır. *İbret*'i çıkartan gazetecilerden biri olan ve daha sonra *Yeni Tasvir-i Efkâr*'da Yeni Osmanlılar'ın tarihini dizi halinde yayınlayan Ebüzziya Tevfik'in anlattığına göre, *İbret* gazetesi 24.000 adet basılmaktaydı.

⁶ Nuri, Reşad ve Ebüzziya Tevfik Yeni Osmanlı hareketinin kurucuları arasında yer almaktadır. Bu Osmanlı entelektüelleri hayatlarının bir bölümünde Osmanlı Tercüme Bürosu'nda çalışmışlardır. 1867'de Yeni Osmanlı hareketi içinde yer almalarından dolayı, Babiâli'nin kovuşturmasından kurtulmak üzere Paris'e kaçmak zorunda kalmışlardır. Avrupa'da buldukları süre boyunca Nuri ve Reşad, Yeni Osmanlılara destek veren ve kendisini hareketin lideri olarak kabul eden Mısır Hidivi Mustafa Fazıl Paşa'dan mâli destek almayı reddetmişlerdir. 1872'de Osmanlı İmparatorluğu'na dönmelerinden sonra Nuri ve Reşad *İbret*'i Namık Kemal ve Ebüzziya Tevfik ile basmışlardır. Bkz. Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, c. 1 (İstanbul: Maarif Matbaası, 1944), 381-393. Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought: A study in the Modernization of Turkish Political Ideas* (Princeton: Princeton University Press, 1962; yeniden basım, Syracuse: Syracuse University Press, 2000).

⁷ Namık Kemal, "Terakki," *İbret*, 3 Ramazan 1289 (4 Kasım 1872), No: 45.

meslek grupları arasında tüccarlar, bankerler, hamallar, işçiler ve köylüler bulunmaktaydı. Bu gazete makaleleri ve haberlerde söz konusu toplumsal gruplar ile meslek gruplarının sorunları, hükümetin malî ve iktisadî siyasalarından kaynaklanmış olarak sunuluyordu. Gazete, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda kamuoyunun varlığını ve onun ihtilafî hükümet siyasalarında önemini kabul ediyordu.⁸ *İbret*'in yazarlarına göre bu siyasalar, yalnızca var olan malî sorunları arttırıyor ve “halkın refahını”⁹ olumsuz yönde etkiliyordu.

İbret yazarlarına göre, özellikle değinilmesi gereken ve devlet tarafından çözümlenmesi gerek sorunların başında çeşitli grup ve bireylerin ödediği vergiler geliyordu. *İbret*'e göre, vergilerin adil bir biçimde düzenlenmesi gereği, devletin halkına karşı malî sorumlulukları arasında yer almaktadır. Dahası *İbret* yazarlarına göre, Osmanlı'nın vergi sorununa bağlı olarak düşünülmesi gereken devletin iç ve dış borçlanması ile borçlanmanın beraberinde getireceği maliye ve iktisat politikalarına olası yabancı müdahalesi konuları bulunmaktaydı.

III. Halkın Refahının Önündeki Engel: Babiâli, Kamu Borcu ve Avrupa Emperyalizmi

İbret'in ilk sayılarından birinde, halkın refahının kötüleşmesi devletin dış borcuna bağlanmıştır ki bu durum, yazıya kaleme alan Reşad'a göre, halktan alınan vergilerin arttırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu makalede Reşad, devletin ilke olarak kamu adına borçlanma hakkına sahip olduğunu kabul etmekte ancak bunun kural değil yalnızca bir istisna¹⁰ olduğuna vurgu yapmaktaydı. Reşad'a göre söz konusu istisnalara, devlet bütçesinde muhtemel açığa yol açacak, örneğin, önlenemeyen bir savaş ya da maliyesinde olan bir bozukluğun giderilmesi gibi durumlarda izin verilebilirdi. Osmanlı örneğinde, Reşad'a göre, “müteveffa” Fuad Paşa'nın “Bu devlet istikrarsız yaşayamaz”¹¹ deyişi devlet mekanizmasının işleminin ana koşullarından birisi olarak tanınmış ve bu durum Osmanlı maliyesinde kronik bir hastalığa neden olmuştu. Bu makalede ilgiyi çeken nokta, devletin borçlanmasının Osmanlı halkı üzerindeki negatif etkilerine Reşad'ın yaptığı vurgudur. Buna göre, devletin borçlanması kamu vergilerini arttırarak “hukuka” ve “asayişe” dokunacaktır. Hukuka dokunacaktır çünkü “bu karn ahalisinin eylediği istikraz gelecek karn ahalisine miras kalır”. Kamu düzenine de zarar verecektir çünkü halk “bu istikrazın faiz ve res'ül-mâlını vermekle uğraşmaktan göz açamayacağından” halkın kaynaklarının gelişmesi için gereken yatırımları yapamayacaklardır.¹² Dolayısıyla dış borç alınması ve bunun geri ödenmesi amacıyla vergilerin arttırılması, gelecek kuşakları da etkileyeceğinden, Reşad'a göre, *abalinin ve devletin intizamını* bozabilirdi.

⁸ Namık Kemal, “Efkâr-ı Umumiye,” *İbret*, 26 Şaban 1289 (29 Ekim 1872), No: 40. Ayrıca bkz., imzasız, “Tanzimat”, *İbret*, 4 Ramazan 1289, No:46.

⁹ Reşad, “İstikraz”, *İbret*, 3 Cemaziyelevvel 1289 (9 Temmuz 1872), No: 19.

¹⁰ *A.g.e.*

¹¹ *A.g.e.*

¹² *A.g.e.*

İbret gazetesini, 16 Rebiülahir 1289

İbret yazarlarının halkın refahı ile bağlantı olarak ele aldığı konular arasında ticaret ve zanaat da bulunmaktaydı. Bilindiği üzere, 19. yüzyıl boyunca ve giderek artan bir biçimde, bazı grup ve bireyler iltizamların elde edilmesi için uğraşmış, küresel ticaret ve bankacılık alanlarında yatırımlar yaparak servetlerini arttırma ve korumanın yeni yollarını aramışlardır. Bu gruplar arasında yabancı girişimciler ve bunların Osmanlı toplumdaki ortakları gibi birçok Osmanlı yatırımcısı da bulunmaktaydı. Bu tür servet arttırmaya yönelik çabalar Osmanlı toplumunda emperyalist politikaların uzantısı ve uygulayıcıları olarak algılanan uluslararası girişimciler, bunların Osmanlı toplumdaki ortakları ve Osmanlı çıkarları arasında zaten var olan çekişmeyi daha da görünür kılmıştır.

Bu çekişmede, kendilerine kapitülasyonlarla bir takım imtiyazlar verilen Avrupalı ya da Avrupa devletlerinin koruması altındaki tüccar, esnaf ve zanaatkarlar daha kârlı görünmektedir. Çünkü kapitülasyonlara göre, söz konusu meslek grupları Avrupalı devletlerin yurttaşları olduğu takdirde Osmanlı tüccar ve esnafından alınan vergilerden muafıtlar ki bu vergiler arasında Osmanlı tüccarının servet birikiminde ciddi bir engel teşkil eden iç gümrükler de bulunmaktaydı.¹³ Coğrafi olarak dağılmış bulunsalar da liman şehirlerinden iç bölgelere kadar, özellikle İstanbul, İzmir, Beyrut ve Selanik gibi şehirlerde bir ticaret ağı kuran Osmanlı gayri-Müslimleri, Osmanlı devletine vermekle yükümlü buldukları vergilerden muaf tutulmak ve ticari ve finansal çıkarlarını daha da arttırabilmek amacıyla, Avrupa devletlerinin yurttaşlığına geçme yolunu seçmişlerdir. Kapitülasyonlardan doğan koruma ve imtiyazlara erişemeyen Müslüman meslek erbabı arasında, söz konusu ayrıcalıklardan yararlanan kesime karşı bir kızgınlık ve yılgınlık doğmuştur.

Avrupalı ve bu devletlerin yurttaşlığına geçmiş Osmanlı gayri-Müslim tüccar ve esnafının daha fazla kâr elde etmek amacıyla uyguladığı yöntemlere karşı İbret

¹³ Kapitülasyonlar için, örneğin bkz, Bruce Masters, "Capitulations", Gabor Agoston ve Bruce Masters (ed.), *Encyclopedia of the Ottoman Empire* (New York: Facts on File, 2009), 118-119. Kapitülasyonlar sayesinde üstünlük elde eden Avrupalı tüccarlar karşısında Osmanlı tüccarının haklarını korumak için II. Mahmud *Hayriye tüccarlarını* yaratmıştır. Bu konuda bkz, Bruce Masters, "The Sultan's Entrepreneurs: The Avrupa Tüccarı and The Hayriye Tüccarı in Syria," *International Journal of Middle East Studies*, C. 24, No. 4 (Nov, 1992), 579-597.

yazarları, Osmanlı tüccar ve esnafının çıkarlarını destekleme yoluna gitmişlerdir. Örneğin, Kasım 1872'de basılan bir köşe yazısında Namık Kemal, Osmanlı vatandaşı olmayan tüccarların kapitülasyonlar nedeniyle edindikleri ayrıcalıklı ticari konumun yerli girişimciler aleyhine işlemlerini sorguladı.¹⁴ Bu sorgulamanın önemli bir parçasını Osmanlı hükümetinin iç gümrük politikası oluşturuyordu. *İbret* gazetesi, hükümetin iç gümrük politikalarının Osmanlı girişimci ve yatırımcı sınıfın gelişiminin önündeki en büyük engel olarak sunmaktaydı.¹⁵ Aslında *İbret* yazarlarının kullandığı bu söylem yalnızca hükümet politikalarına kızgınlığı değil aynı zamanda Avrupalı devletlerin Osmanlı yerel ticaretine karışmalarından doğan bir yılgınlığı da yansıtmaktaydı. Bu, adını açıkça koymasalar bile, gazete yazarları tarafından Avrupa emperyalizmine karşı dile getirilen bir başkaldırıydı.

Aslında bir taraftan Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın içişlerine ve bunun bir uzantısı görünümündeki iktisadi siyasasına karışması eleştirilirken, diğer yandan Tanzimat ile bir yenileşme ve modernleşme hareketine başladığı düşünülen Babiâli'nin iktisadi ve siyasi politikalarının gazete yazarları tarafından eleştirilmesi ve bu bağlamda hükümetin desteklenmesi bir yana, ona karşı ciddi bir muhalefetin geliştirilmesi, ilk bakışta, bir çelişki gibi görünebilir. Bununla birlikte, kanımızca, Avrupa'nın emperyalist çıkarlarının Osmanlı ülkesinde hayata geçirilmesi ve söz konusu çıkarların Osmanlı halkı aleyhine geliştirilmesi için merkezi bir otoritenin gereği de tartışılabilir. Şöyle ki Osmanlı ülkesinde politik, malî, ekonomik ve toplumsal çıkarları bulunan Batılılar için merkezi bir iktidar ile iletişime girmek, bankerler, tüccarlar ve taşra seçkinlerinden oluşan çok başlı ve farklı bir grup ile işlerini yürütmekten daha kolay ve dolayısıyla tercih edilirdi. Tam da bu nedenle, *İbret* yazarlarının, Namık Kemal'in kaleminden Osmanlı ticareti özelinde hükümet politikaları, Avrupalı devletler ve yerli işbirlikçileri aleyhinde dile getirdikleri şikâyetler tutarlı bir çizgi izlemekteydi.¹⁶ Bu bağlamda Namık Kemal, "Sanat ve Ticaretimiz" başlıklı makalede, her ne kadar Batılı devletlerin emperyalist politikaları ve Babiâli'nin merkezileşme politikaları arasında doğrudan bir bağlantı kurmadıysa da, Osmanlı tüccar sınıfı adına, hem Avrupalıları hem de merkezi yönetimin politika uygulayıcıları ve menfaatleri bu politikalarla örtüşenleri eleştirmektedir.

Bilindiği gibi, Osmanlı devletinin 19. yüzyılda uygulamaya koyduğu merkezileşme politikaları ve Avrupa'nın sömürgeci pratiklerinin Osmanlı topraklarında yaygınlaşmasından önce, köy hane halklarının üretimi pazarlara yerel tüccar ya da kendileri tarafından sunuluyordu. Bu yerli tüccarlar, üretici, Osmanlı vergi memuru, mültezimlerle ve yabancı tüccarlarla doğrudan iletişime girmektedir. Dolayısıyla, Batılı tüccarlar, yerli tüccarları -ki bunlar aracı olarak da nitelendirilebilir- Osmanlı yerel ticari ağları ile bağlantıları sağlayabilecek muhtemel işbirlikçiler olarak değerlendirilmişlerdir. Reşat Kasaba, her ne kadar yerel ve Batılı tüccarlar arasındaki çıkarların, doğası gereği uyumsuz bir niteliği

¹⁴ Namık Kemal, "Sanat ve Ticaretimiz", *İbret*, 19 Ramazan 1289 (20 Kasım 1872), No: 57.

¹⁵ *A.g.e.*

¹⁶ Namık Kemal, "Sanat ve Ticaretimiz", *İbret*, 19 Ramazan 1289 (20 Kasım 1872), No: 57.

bulunmasa da, Büyük Britanya'nın dış ticaret politikasının Osmanlı tüccarını İngilizlerin imtiyazlı statüsünden dolayı rahatsız ettiğini savunmaktadır. Kasa-ba'ya göre, İngiliz bankaları, sigorta şirketleri ve benzer altyapılar kurarak, İngiliz yatırımcı ve tüccarın yerel ticari ağları ele geçirmesine çalışmıştır ki bu durum Osmanlı tüccarı arasında direnişe neden olmuştur.¹⁷ Bu nedenle, Batılı devletlerin Osmanlı topraklarındaki imtiyazlı ticari faaliyetlerinin *İbret* yazarları tarafından eleştirisi, aslında, dönemin Osmanlı tüccarının kaygı ve hiddetini yansıtıyordu. Dahası *İbret* yazarları, iç gümrük tarifelerini eleştirerek gelişmeye başlayan Osmanlı orta sınıfının çıkarlarını da savunmaya çalışıyordu.

IV. Vergiden Muaf Gruplar ve Fukara Halk: Gerçek Üretici ve Gerçek Vergi Müellifi Kimdir?

Namık Kemal'in ve *İbret* yazar kadrosunun düşüncesinde, merkezi iktidarın dış borç politikası, bankerler ve İstanbul'daki yüksek rütbeli bürokratlar gibi grupların vergiden muaf oluşları ve Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın iç ilişkilerine karışmaları bir şekilde birbirine bağlıydı. Örneğin, Osmanlı orta sınıfının çıkarlarını savunmak için *İbret*, şehrli alt ve orta sınıflara ait çeşitli meslek gruplarının -ki bunlar arasında alt ve orta rütbeli memurlar da vardı-yetersiz (*kâfi değildir*) ve düşük seviyedeki maaşlarından söz ediyordu. Babîâli ve Galata bankerleri arasındaki borç ilişkilerinden doğan bitmek bilmeyen para transferi dolayısıyla, diğer toplumsal gruplar aleyhine, devlet tarafından nasıl Galata bankerlerine üretilmiş servetin aktarıldığını *İbret* adına vurgulayan Namık Kemal, aynı zamanda bankerlerin vergiden muaf oluşlarını düşük maaşla çalıştırılan memurlar ile kıyaslıyordu.¹⁸ Galata bankerleri ve İstanbul hükümeti arasında kesilmeyen para transferleri ve ilişkilerini vurgulayarak, Namık Kemal bir taraftan da, Osmanlı halkı adına, İstanbul'un kamu borçlanması politikasını sorguluyordu. Çünkü Babîâli, bankerler aracılığıyla, taşradan vergi biçiminde toplanan halkın parasını, alınan borcun faizini ödemek üzere Avrupa piyasalarına transfer ediyordu. Bununla birlikte, Namık Kemal taşradaki ağır vergilerden ya da bunların merkezi olarak toplanmasından doğan memnuniyetsizlikten söz etmeksizin orta ve alt sınıflardan olanların vergi sorunları üzerine odaklanmıştı. Bu anlamda, *İbret*'de tanımlanan ve savunulan halk, aynı zamanda orta ve alt sınıfları da kapsamaktaydı ki bu durum 19. yüzyılda çıkartılan ilk Osmanlı gazeteleri üzerine yapılmış araştırmalarda göz ardı edilen bir olgudur. Örneğin bir makalede gazetenin başyazarı olması nedeniyle yine Namık Kemal, Babîâli'nin vergi politikasını sertçe eleştirmek için genel olarak köylülerin, özel olarak geçimini tarımdan sağlayan ancak toprak sahibi olmayan kesimin sıkıntılı yaşam koşullarını ele almıştır.¹⁹ Namık Kemal, vergi ödeyen

¹⁷ Reşad Kasaba, "Treaties and Friendships: British Imperialism, the Ottoman Empire, and China in the Nineteenth Century", *Journal of World History*, c. 4, no: 2 (Fall 1993), 230-231.

¹⁸ Bkz, B. M, "İdarece Muhtaç Olduğumuz Ta'dilât", *İbret*, 15 Şaban 1289 (18 Ekim 1872), No: 33.

¹⁹ B. M, "Acaba İstanbul'dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz?", *İbret*, 24 Ramazan 1289 (25 Kasım 1872), No: 60.

köylü ve “rençber”in²⁰ zorlu ve adil bulmadığı çalışma koşullarını ayrıntılı bir biçimde anlatırken, aynı zamanda Avrupa piyasaları ve bankerleriyle kârlı bağlantılar kuran Galata bankerlerinin İstanbul’da refah içinde yaşamasını ve merkezi hükümete vergi ödememesini hiddetle eleştirmiştir. Makalede, geçimini gerçek üretim ile sağlayan köylülerin aksine, malî zorluk içindeki Osmanlı hükümetine borç vererek servetini arttıran Galata bankerlerinin vergiden muaf oluşu özellikle vurgulanmıştır. Namık Kemal, gerçek üreticinin menfaati için, köylüyü değil bankerleri yeğ tutan Babiâli’nin vergi politikalarına karşı çıkmıştır.

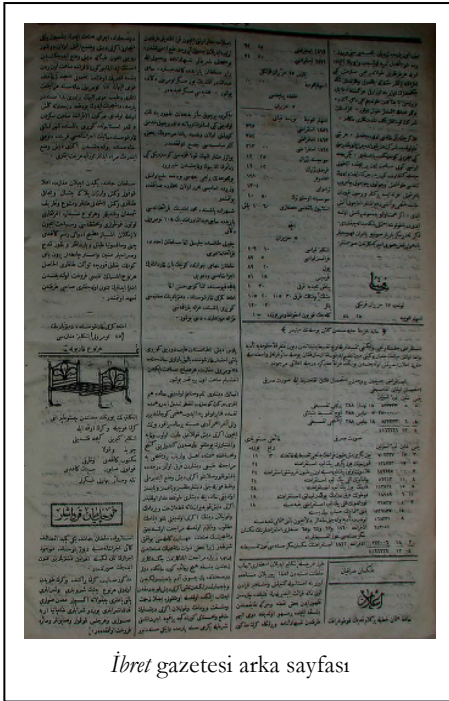
Babiâli’nin vergi politikaları, İstanbul halkına da imparatorluğun diğer şehirlerinde yaşayan halktan farklı olarak vergi imtiyazı vermekteydi. Buna göre, imparatorluğun başkentinde ikamet edenler vergi ödemiyorlardı. Bankerlerin vergiden muaf konumlarını sorgulayan Namık Kemal, söz konusu köşe yazısında, İstanbul’un vergi ödemeyen halkının konumunu da eleştiri konusu yapmıştır. Dolayısıyla, bir anlamda, *İbret* köylülerin ve taşra halkının menfaatlerini seslendiriyor görünmektedir. Gerçekte Namık Kemal, köylülerin sorun ve menfaatlerini dile getirmekten çok daha fazlasını yapıyor ve merkezi iktidarın vergi politikalarını halk adına sorguluyordu. Söz konusu politikalar, özellikle İstanbul’da ekonomik ve siyasi iktidarı elinde tutan seçkin grupların servetlerini arttırmaları yönünde işlemekteydi ki bu durum kendi servetlerini İstanbul’a artan vergi biçiminde aktarmak zorunda olan taşra seçkinlerini rahatsız etmekteydi. Bilindiği gibi, İstanbul hükümetinin merkezileşme ve modernleşme yönündeki çabalarının bir parçası olarak 19. yüzyılda iltizam sistemi kaldırılmıştır. Devlet bu kararı köylülerin lehine gibi sunarken, özellikle taşradaki çeşitli toplumsal gruplar hükümetin doğrudan ve merkezi olarak vergileri toplamasını öngören bu sistem değişikliğinden rahatsız olmuşlardır. Devletin aldığı bu karar, iltizam sisteminden faydalanan çok sayıda mültezimi, köylüye borç veren sarrafları/tefecileri -ki bunların birçoğunun Galata bankerleri ile organik bağlantıları bulunmaktaydı ve bu bağlantı *İbret* tarafından sorunsallaştırılmamıştır-²¹ ve sistemden yararlanan memurları rahatsız edecek ve bunlar ayrıcalıklarının yok edilmesine karşı çıkacaklardır.

Halkın ortak iyiliği ve menfaatlerini savunduğunu iddia eden Namık Kemal²², köşe yazısında, mültezimlerin bozulan ve ellerinden alınan malî ve iktisadi çıkarlarından bahsetmiyordu. Galata bankerleri ve mültezimler arasındaki akçeli ilişkileri de açığa çıkarmıyor ya da vurgulamıyordu.

²⁰ Bkz, *a.g.e.* Aslında, vergiden muaf ve “boğazlarına kadar altına müstağrak olmuş” bankerler ve ağır vergi yükü altında ezilen ve türlü meşakkatlerle çalışan çiftçiler ya da köylü ve çiftçilerden daha fazla kazanıp daha az vergi ödeyen tüccarlar değişik vesilelerle *İbret*’te konu edinilmiştir. Örneğin bkz, “Müvâredât-ı Belediye”, *İbret*, 25 Muharrem 1290 (23 Mart 1873), No: 122. “Masraf ve İrâdımız”, *İbret*, 13 Zilkade 1289 (13 Ocak 1873), No: 91.

²¹ Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, 2. Baskı, (Ankara, 2005), 19-23.

²² Örneğin, Namık Kemal, bir makalesinde gazetecilik mesleğini icra etmenin bir kişinin vatanına hizmet etmesinin yollarından biri olduğunu savunmuştur. Bkz, Kemal, “Gazete Muharrirliği ve *İbret*”, *İbret*, 21 Zilkade 1289 (21 Ocak 1873), No: 97.

İbret gazetesi arka sayfası

Bunun yerine, merkezi iktidarın yeni vergi politikasını genel halk adına değil vergi ödeyen köylüler adına sorguluyordu. Aynı yazıda, tehditkâr bir üslupla, eğer İstanbul'da yaşayan halk ve memurlar vergi ödememeye devam ederlerse Osmanlı ahalisinin intizamını sağlamak ve korumanın mümkün olamayacağını belirtiyordu. Açıkça bu yazıda, *İbret*, merkezi iktidarın otoritesini ve onun politikalarını sorguluyordu çünkü birçok paşa ve üst düzey bürokrat devletteki konumlarından doğan güce dayanarak taşradaki vergileri kendi çıkarları için toplamaktaydı. Yani köylüden ağır vergiler alan mültezimlerin yerini merkezden atanan memurlar almıştı ki bunlar paşa ve valilerin menfaatleri için çalışmaktaydılar. Ancak *İbret*'te ele alınan ve köylü aleyhine işlediği düşünülen sistem iltizam sistemi değil merkezden

atanan memurlarla toplanan, merkezi vergi sistemidir. Dolayısıyla, her ne kadar halkın genel çıkarlarından söz edilse de aslında karşı çıkılan merkezi iktidarın vergiyi toplamasıdır. Bu bağlamda, halkın vergi sorununun ardına sığınarak ve açıkça olmasa da iltizam sistemi savunuluyordu. Ama diğer yandan, genel olarak halkın ve özel olarak köylünün sorunları, gazete sayfalarında ve kamuoyunun gözü önünde dile getiriliyordu ki bu durum Osmanlı tarihinde yeni bir olgudur.

Bu bağlamda, belki de vergi üzerine en ağır yazı, doğrudan Babıâli'nin politikalarını hedef alan, dili sert ve analizi ayrıntılı *Tekâlif* başlığı ile yayınlanmıştır. Bu yazı, birkaç nedenle önemlidir. Yazı, değişik isimler altında toplanan vergiler hakkında okuyucuya genel bilgi vermektedir. Ancak belki de makalenin en ilgi çekici yönü, bu vergi çeşitlerinin ayrıntılı anlatılmasından önce, devletin vergi alırken çeşitli kaidelere uyması gerektiğinden söz etmesi ve vergi almanın devletin doğal hakkı olmadığını belirtmesidir.²³ Benzer bir biçimde kamu borçlanmasının, halka, alınan anaparanın beş ve çoğu durumlarda on beş katı ödemeye mâl olmasından dolayı borçlanmanın yalnızca çok gerekli zamanlarda yapılması gereken bir tür fedakarlık (*bir nevi fedakârlık*) olduğunu savunmasıdır. Daha sonra, yazı, borçlanma ve vergi arasında bağlantı kuruyor ve devletin malî ihtiyaçlarının dış borçlanma ile değil vergi yoluyla karşılanması gerektiğini iddia ediyordu. Bu bağlamda, borçlanmanın alternatifi olarak

²³ "...tekâlif, bazılarının zannı gibi devletin meziyyât-ı asliyesinden bir hak değil adeta hükümetin vücudunu idame için ihtiyâr olunmuş bir masraf olduğu anlaşılır". Bkz, B. M, "Tekalif-1", *İbret*, 7 Zilkade 1289 (7 Ocak 1873), No: 87.

hükümete vergi salması öneriliyordu. Ancak yazara göre, vergi salmanın münasip yolları bulunmaktaydı. Buna göre, devletin gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için ahalden yalnızca gerektiği kadar (*lüzzum-ı zaruri dairesinde*) vergi istenmeliydi; bir devletin idari görevleri arasında ve yetki sahası dâhilinde düşünülmesi gereken toplumun düzenin ve güvenliğinin sağlanması için kaynaklara ve dolayısıyla vergiye ihtiyacı vardı. Dahası makaleye göre devlet, ulaşım için altyapının kurulması ve geliştirilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması, endüstriye yatırım yapılması için teşvikte bulunmak ve belediye hizmetlerinin desteklenmesi için halktan vergi alabilirdi. Yazıya göre, ahali de devletin sağlamakla yükümlü bulunduğu bu hizmetlere ihtiyaç duyduğundan, kendisinden istenilen vergileri ödemekle yükümlüdür. Bununla birlikte, söz konusu gazete makalesinde, vergi salırken devletin görevinin *mümkün olduğu kadar mutedil*²⁴ bir biçimde vergileri belirlemek olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, makalede belki de en dikkat çekici paragraflardan biri, dünyanın dört bir tarafındaki ayaklanma ve başkaldırıların en önemli nedenlerinden biri olarak devletlerin vergi miktarlarını belirlerken itidalden uzak davrandıklarını anlatan bölümdür. Aynı zamanda söz konusu paragraf, “hangi milletin tarih-i siyasetine bakılsa” ayaklanmaların önemli bir nedeninin vergilerin ağırlığı olduğu ve bu nedenle milletlerin tarihlerinin çoğunun “evlâd-ı vatanın nâ-hak yere dökülmüş kanlarıyla alûde” görüldüğünü savunmaktadır.²⁵ Aslında bu iddia ile Namık Kemal’in kaleminden *İbret* gazetesi Osmanlı halkı adına hükümeti adil vergi toplaması konusunda uyararak kalmıyor, aynı zamanda, Osmanlı halkını ağır ve adilane olmayan vergiye karşı direniş için cesaretlendiriyordu. Bu anlamda ağır vergiler ödeyen orta ve alt sınıflar, gazetenin sayfalarında, devletin kendilerine önem vermesi gereken aktörler olarak beliriyordu.

Aynı makalede, Osmanlı halkı adına, 1856’da ilân edilen *Islâhat Fermanı*’nda yer alan vergilerin herkes tarafından eşit ödenmesi ilkesinden duyulan rahatsızlık da dile getirilmiştir. Şöyle ki, yazıda özellikle sarrafların durumu hamallar ile kıyaslanarak bir kişinin serveti ya da sermayesi değil kazancı üzerinden vergi alınması ve vergide eşitlik ilkesi eleştirilmiştir. Hükümetin vergi politikasının eleştirisi için hamalların ve sarrafların örnek olarak seçilmesi ve kullanılan söylem özellikle çarpıcıdır. Buna göre, hükümete verdiği borçlar karşılığında “okka okka altın” komisyon alan sarraflarla “o altınların kasalarını taşıyan hamallara” aynı seviyede vergi uygulanmasından daha fazla insafa aykırı bir ilke olamaz denilmektedir.²⁶ Bir de “o hamallardan tezkere parası alındığı halde o büyük sarraflardan hiçbir nam ile hiçbir para” alınmaması da vurgulanarak, aslında servet sahibi ve üst sınıftan olan gayri-Müslimlerin vergi ödemelerinin adalete aykırılığı savunulmaktadır. Ancak burada kanımızca vurgu, Müslümanlara karşı gayri-Müslimlerin ayrıcalıkları üzerinden haksızlık yapılması ya da genel olarak gayri-Müslimlerin eleştirisi ve milliyetçi duygularla biçimlenmiş bir hoşnutsuzluk değildir. Daha çok üst ya da varlıklı sınıflar olarak

²⁴ Bkz, B. M, “Tekalif-1”, *İbret*, 7 Zilkade 1289 (7 Ocak 1873), No: 87.

²⁵ B. M, “Tekalif-1”, *İbret*, 7 Zilkade 1289 (7 Ocak 1873), No: 87.

²⁶ B. M, “Tekalif-2”, *İbret*, 8 Zilkade 1289 (8 Ocak 1873), No: 88.

adlandırabileceğimiz kesimlerin ayrıcalıklı konumundan duyulan bir rahatsızlıktır ki bu daha sonra yazılan bir yazıda daha açık bir biçimde dile getirilecektir.

Bu bağlamda *İbret* yazarları çeşitli makalelerde günlük ya da aylık geçim harcamalarını karşılayabilmek için çok güç çalışma koşullarında fakat düşük ücretle çalışan, düşük gelir seviyesindeki şehirli ve taşralı sosyal aktörlerin vergi problemlerine ya da yaşadığı sıkıntılara da değinmişlerdir. Örneğin Ekim 1872’de *İbret* başyazarı Namık Kemal, yine başyazar imzasıyla ve dolayısıyla gazeteyi çıkaranların ortak görüşünü yansıttığını düşündürerek, bir yazı yayımlamıştır. Yazıda *İbret*, Tütün Reji’sini eleştirmektedir. Söz konusu eleştiri birkaç değişik noktada toplanmaktadır ki bunlardan biri Reji’nin hem tütün için hem de üretimin çeşitli aşamalarında alınteri dökenler için sıkıntı verdiği iddiasıdır. Hükümetin sivri bir dille eleştirildiği yazıda Namık Kemal, Avrupa’da “fenni hukuk öğretenler”in Osmanlı Tütün Rejisi’nin tütün üretmek için çalışan on binlerce ve belki de yüz binlerce “özgür insanı”²⁷ -ki bunlar arasında köylüler, işçiler ve esnaf da bulunmaktadır- kölelere döndürdüğünü söylediğini yazmaktadır. Buna göre, her ne kadar bu insanlar tütün üretimin her aşamasına katılsalar da emeklerinin karşılığında aldıkları ücret varlıklarını devam ettirmek için gerekli harcamaları zar zor karşılamaktadır.²⁸ Fakat, yine Avrupa’da fenni hukuk öğretenlerin dediğine göre, “üç beş kişiden mürekkep” şirketler, çalışanları köleleştirirken Zarıfı ve Hristaki gibileri “...ellerini sıcak sudan soğuk suya sokmadıkları halde tütün sayesinde milyonlar para kazansın. Böyle şeyler hukukun hangi kaidesine tevâfuk eder” demektedir *İbret*. Bu çerçevede başyazarın kaleminden *İbret* gazetesi, Osmanlı İmparatorluğu’nda gerçekten üretim yapıp vergi ödeyenlerin sorunlarını günlük siyasetin ve ulaşabildiği halkın gündemine taşımıştır ki bu halk yalnızca Müslüman halk değil gayrimüslimleriyle birlikte orta ve alt sınıflardan olan ve üretime katılan tüm Osmanlı halkını kapsamaktadır.

Dolayısıyla, gazetede, hükümet politikalarının ve uygulamalarının eleştirisi üzerinden giden ve vergi ile üretim üzerine kaleme alınan yazılarda vurgu, Osmanlı halkının içerisinde kimin gerçekten üretici olduğu ile kimin hakkaniyete ve toplumun refahına aykırı biçimde kazanç elde ettiği. Bu konuya bir diğer örnek, “altıncı daire-i belediye”nin uygulamalarının eleştirildiği başlıksız bir makaledir ki otuz iki imza ile belediyeyi şikâyet eden bir varakanın gönderilmesi ile kaleme alınmıştır. Söz konusu yazıda, “daire-i belediye”nin “adeta halk tarafından oturacakları yerlerin tenzif ve tezyini için ücretle nasb olunmuş bir heyet” olduğu hatırlatıldıktan sonra, belediye dairesinin uygulamalarından ne yazık ki- servet sahibi olanların istifade ettiği ve “fukara” ahalinin ödediği vergilerin kendilerine hizmet olarak dönmediği belirtilmektedir. Buna göre, “Beyoğlu’nun Büyük Caddesi’nde oturanlarla Firuzâğa’da yahut Kasım Paşa

²⁷ “ahrâr-ı beşer”, bkz, *a.g.e.*

²⁸ “.....Petro eksin, Mariçe toplanın, Yanko kurutsun, Manol bohçalasın, Zehari [tütünü] İstanbul’a getirsin, Kostaki ayırsın, Mihali kıysın, Panayot destelesin, bunların cümlesi mahsul-i sa’yleriyle karınlarını doyurmağa muktedir olamasın”. Bkz, B. M, “Reji”, *İbret*, 12 Şaban 1289 (15 Ekim 1872), No: 30.

Deresi civarında ikamet edenler”den istenilen vergi nisbetinde hiçbir fark yokken, “...her ne yapıldı ise Beyoğlu’nun ecnebi yatağı banker içtimâgahı olan yerlerine” yapılmıştır. Oysaki “Kasım Paşa Deresi kolera yetiştirmekte Ganj”a meydan okumaktadır.²⁹ Görüldüğü üzere, vergi ödeyen fukara ve üretime katılmadığı halde servet sahibi olan sınıf ikilemi yine yazının kurulduğu ana eksenlerden biridir. Belediyenin uygulamaları eleştirilirken, iktisat bilimine başvurulmakta ve iktisatçıların, kazancıyla kendini zar zor idame ettirebilen kişilerden “vatanın en mübrem ihtiyacâtı için bile vergi” alınmaması gerektiğini söylediğini hatırlatmaktadır. Hemen ardından belediye dairesinin ise vatan-
daşlardan “kût-ı lâ-yemût ile geçinen halkın verdiği para ile” bu zar zor geçinen kişilere hizmet götürmektense Avrupa’dan İstanbul’a “gelen ve gerek hazine ve gerek ticarete olan tesirlerinin derecesi bedâhette bulunan kibar mösyölerin eğlence yerlerini” aydınlatmaktadır diyerek belediyenin uygulamalarını eleştirmektedir. Burada Beyoğlu özelinden kalkarak, açıkça, vergi ödeyen fukara Osmanlı ile Avrupa devletlerinin koruması altında ve sağladıkları ayrıcalıklarla faaliyet gösteren kişilerin karşıt konumları göz önüne serilmek hedeflenmiştir. Diğer makalelerde olduğu gibi, vergi ödeyen ve geçim sıkıntısı çeken Osmanlı vatandaşları ile kapitülasyonların verdiği imtiyazlardan yararlanan ve toplum için gerçek üretimde bulunmadığı halde adaletsizce toplumun kaynaklarını tüketen kesimlerin çıkarlarının çatıştığı anlatılmak istenmiştir.³⁰

V. Sonuç

İbret yazarları, yazılı kültürle henüz yeni tanışan bir toplumda, malî olarak sömürüldüklerini düşündükleri okuyucularını ve ortak okuma pratikleri nedeniyle okuma yazma bilmeyen ancak haber ile ilgilenen “dinleyicilerini” hükümetin ekonomi ve malî politikaları konularında uyarmıştır. Aslında bu uyarı, Osmanlı halkına yukarıdan bakan ve öğretici bir tonla değil, Osmanlı halkı adına, hükümete karşı ve uygulamalarının halka rahatsızlık verdiğini belirtmek için yapılmıştır. Aynı zamanda bir yandan Osmanlı halkı adına, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde malî ve ekonomik çıkarları bulunduğu ve bu çıkarların Osmanlı vatandaşlarının çıkarları ile çatıştığı düşünülen Avrupalı çeşitli çevrelere de bir uyarı söz konusudur. Diğer taraftan *İbret* yazarları, imparatorluğun çıkarlarını korumak endişesiyle, Osmanlı halkını, çeşitli konularda kaleme aldıkları köşe yazılarıyla, Osmanlı ekonomi ve maliyesine yabancı müdahalesinin tehlikelerine karşı hareket geçirmeyi hedeflemişlerdir.

Hükümet politikalarının ve bunların uzantısı olarak Avrupalı büyük devletlerin imparatorluğa müdahalelerinin sorgulanması ve halkın bu politikalara karşı direnmesinin meşruiyetinin imâsı, beklenebileceği üzere, Babîâlî’nin dikkatini çekmiş ve gazetede yayınlananlar devletin otoritesine tehdit olarak algılanmıştır. Ancak hükümet ve *İbret* arasında artan tansiyonun doruk noktası,

²⁹ Kemal, Başlıksız, *İbret*, 3 Safer 1290 (1 Nisan 1873), No: 128.

³⁰ Ayrıca bkz., B. M., “Acaba İstanbul’dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz?”, *İbret*, 24 Ramazan 1289 (25 Kasım 1872), No: 60.

Namık Kemal'in ilk kez 1 Nisan 1873'te sahnelenen *Vatan yahut Silistre* oyununa halk tarafından gösterilen ilgi ve sonrasında yaşananlardır. Oyun, Osmanlıları "vatan"larını yabancı düşmanlara karşı korumaya çağırıyordu. *İbret*'in oyunu ve halkın gösterdiği ilgiyi övmesi gazetesinin 5 Nisan 1873 tarihinde kapatılması ve Namık Kemal'in İstanbul'dan sürülmesiyle sonuçlanmıştır.³¹ Gazetesinin diğer yazarlarından olan Tevfik ve Mithat Rodos kalesine kalebend olarak gönderilmiş ve olası kaçışlarını önlemek için hükümet kale muhafızlarına Tevfik ve Mithat'ın herhangi bir kimse ile görüşmesini kesin olarak yasaklamıştır.³²

Kanımcıca, *İbret* yazarları tarafından kaleme alınan köşe yazıları hem Osmanlı halkının çeşitli kesimlerinin kaygılarını yansıtmış hem de Osmanlı kamuoyunu hükümet ve Avrupa emperyalizmi aleyhine şekillendirmeyi hedeflemiştir. Bu yazılarda göze çarpan ve Osmanlı tarih yazımınca üzerinde durulmayan önemli bir nokta, halk kavramının somut bir biçimde alt, orta ve üst gelir seviyesine sahip gruplar ile bankerler, iltizam sahipleri, hamallar, esnaf, tüccar, işçiler ve köylüler gibi somut çeşitli grupları da kapsayacak bir biçimde gazete sayfalarında yerini almasıdır. Böylelikle *İbret*, popüler amaçlar için bile olsa alt ve orta gelir grubundan değişik Osmanlı vatandaşlarının hem gündelik sıkıntılarını Osmanlı okuyucusu ile paylaşmış hem de bu kesimlerin, kriz günlerinde, gerçek birer toplumsal aktör olarak görünürlük kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Yalman, Ahmed Emin. *The Development of Modern Turkey as Measured by its Press*. New York: Columbia University, 1914.
- Kırlı, Cengiz. "The struggle over space: coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845" Basılmamış doktora tezi State University of New York at Binghamton, 2000.
- Değirmenci, Tülün. "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Gözlemler" *tarih ve toplum* 13 (Güz 2011):7-43.
- Karagöz-Kızılca, Gül. "Voicing the Interests of the Public?" Contestation, Negotiation, and the Emergence of Ottoman Language Newspapers during the Financial Crises of the Ottoman Empire, 1862-1875." Basılmamış doktora tezi. State University of New York at Binghamton, 2011
- Koloğlu, Orhan. *1908 Basın Patlaması*. İstanbul: Bas-Haş, 2005.
- Kuntay, Mithat Cemal. *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, c. 1. İstanbul: Maarif Matbaası, 1944.
- Mardin, Şerif. *The Genesis of Young Ottoman Thought: A study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. Princeton: Princeton University Press, 1962; yeniden basım, Syracuse: Syracuse University Press, 2000.
- Masters, Bruce "Capitulations", Gabor Agoston ve Bruce Masters (ed.), *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Facts on File, 2009.

³¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı*, 7. Baskı (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988), 351-358.

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM. 452/47, 19 Safer 1290 (17 Nisan 1873).

- Masters, Bruce. "The Sultan's Entrepreneurs: The Avrupa Tüccarı and The Hayriye Tüccarı in Syria" *International Journal of Middle East Studies*, C. 24, No. 4 (November, 1992): 579-597.
- Kasaba, Reşad. "Treaties and Friendships: British Imperialism, the Ottoman Empire, and China in the Nineteenth Century" *Journal of World History*, c. 4, no: 2 (Fall 1993).
- Kazgan, Haydar. *Galata Bankerleri*. 2. Baskı. Ankara: Orion, 2005.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı*. 7. Baskı. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988.

Öz: İlk Osmanlı özel gazeteleri, imparatorluğun 1875 yılında iflas ile sonuçlanan ağır bir finansal ve ekonomik kriz yaşadığı günlerde, devletin halkına karşı finansal ve ekonomik sorumluluklarının tartışıldığı ve bu hakların meşrulaştırıldığı önemli birer alan olarak belirdiler. *İbret* bunlardan biridir. Bu makalede, *İbret*'in ekonomik ve mali kriz üzerindeki yazılarına odaklanarak, söz konusu yazılarda, gazete yazarlarının kamuoyunun görüşlerini nasıl yansıttığı ve aynı zamanda şekillendirmeye çalıştığı ele alınacaktır. *İbret*'in faaliyet gösterdiği tarihsel koşullar ve gazetenin içeriği, *İbret*'in, halkın orta sınıfları ile yoksul kesimlerinin günlük politik söyleme dahil edildiği bir çevre yaratılmasında önemli bir rol oynadığı varsayımını yapmaya izin vermektedir. Ancak hem geleneksel hem de revizyonist Osmanlı tarih yazımı, mâli kriz sırasında faaliyet gösteren ve gelişen ilk Osmanlı özel gazetelerinin bu rolünü önemsememiş ve çalışmalarının 1908 devrimi sonrası ortaya çıkan çok sayıda süreli yayın üzerine odaklanmasını tercih etmişlerdir. Bu yazıda ise, *İbret* örneği üzerinden, 1908 devrimi öncesinde sınırlı sayıda okuyucuya ulaştığı düşünülen Osmanlı gazetelerinin de, belki ağır olarak işleyen bir süreçte ama tutarlı bir biçimde nasıl alt sınıfların günlük hayatlarına dair sorunlarının görünürlük kazanmasına katkıda bulduklarına dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Söz konusu edilen görünürlük hem hükümet politikalarının hem de Avrupa emperyalizminin güçlü bir eleştirisi üzerinden kurulmuştur.

Anahtar sözcükler: *İbret*, Osmanlıca özel gazeteler, mali kriz, Namık Kemal, tarih yazımı, 1908 devrimi

"The Ottoman Newspapers did not serve this country poorly after all": *İbret*'s Presentation During a Financial Crisis of the Porte, the Ottoman Public, and European Imperialism"

Abstract: During the nineteenth century financial crisis of the Ottoman Empire, crisis that resulted in the bankruptcy of 1875, the first private Ottoman newspapers appeared as a significant tools through which the necessity and legitimacy of the state's fiscal responsibility for its public were argued by the journalists. One such newspaper that advocated the public's financial and economic interests against the Ottoman government (*Babü'lî*) was *İbret*. By making *İbret*'s news and articles on the economy and finance of the Empire, I analyze how *İbret* gave voice to, shaped, and reflected the public opinion during the nineteenth century financial crisis. The historical context within which *İbret* functioned as well as the actual content of the newspaper lead one to hypothesize that the newspaper played a significant role in this era and created an environment for the inclusion of the middle and lower classes into the daily political discourses. Despite its important role during the financial crisis, the first private Ottoman newspapers have been overlooked in both the traditional and revisionist strands of the Ottoman historiography by scholars' preference of concentrating on the increased number of newspapers produced after the 1908 revolution. Through the example of *İbret*, I will show how the first Ottoman newspapers increasingly but steadily made visible the daily problems of the lower classes even before the 1908 revolution. I will also show that this visibility was made possible through criticisms of the Ottoman government as well as European imperialism.

Keywords: *İbret*, private Ottoman newspapers, financial crises, Namık Kemal, historiography, 1908 revolution